

Министерство образования и науки Украины
Харьковский национальный университет
радиоэлектроники

Фонетика

2005

Зміст

Теорія.....	3
1. ВИМОВА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	3
2. ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	6
3. ВИМОВА ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У ДЕЯКИХ ФОРМАХ.....	10
4. ЧЕРГУВАННЯ Е-О ПІСЛЯ ШИПЛЯЧИХ, ДЖ ТА Й.....	12
5. ЧЕРГУВАННЯ О-А В ДІЄСЛІВНИХ КОРЕНЯХ.....	13
6. БУКВОСПОЛУЧЕННЯ ЙО, ЇО.....	13
7. АПОСТРОФ.....	14
8. ПОЗНАЧЕННЯ М'ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ.....	14
9. ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	15
10. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ПРИ СЛОВОТВОРЕННІ.....	17
11. СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ.....	18
12. ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	19
Практика.....	21
Практичні завдання до розділів 1-5.....	21
Практичні завдання до розділу 6	21
Практичні завдання до розділу 7.....	22
Практичні завдання до розділу 8.....	22
Практичні завдання до розділів 9, 10.....	23
Практичні завдання до розділу 11.....	24
Практичні завдання до розділу 12.....	24

Теорія

1. ВИМОВА ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

1. Голосні звуки української мови є звуками повного творення. Вони вимовляються повнозвучно не тільки під наголосом, а й у ненаголошеній позиції.

2. Звук **[a]** в усіх позиціях вимовляється чітко, ясно, ніколи не скорочується й не приглушується, не переходить у звуки **[e]**, **[i]**, **[u]**: [ша́пка], [час], [далéко], [па́м'ят`], [загн`ада́ти].

3. Голосний **[o]** як наголошений, так і ненаголошений вимовляється виразно, повнозвучно, ніколи не переходить у звук **[a]**: [водá], [молоко́], [обговори́ти].

Ненаголошене **[o]** перед наголошеним складом з **[y]** звучить із наближенням до **[y]** - [коужу́х], [моу́тзка], [поу́лумиєсок], [боул'у́чиї], [моу́т'ніиї], [роу́зумниї], [у боу́ју], [коу́зу], [доушчу́], [чоуму́], [гоу́тују], [говоу́р'у], [ноуш́у], [допомоу́жу], [воуджу́].

Не виявляє нахилу до **[y]** звук **[o]** в таких випадках: коли є сполучним голосним у складних словах: [одноку́рсниєк]; також, за нечисленними винятками, у словах іншомовного походження: [борд'у́р], [монту́ју]; у префіксах **ДО-**, **О-**, **ОБ-**, **ПРО-**, **РОЗ-** багатьох слів: [добу́ти], [здобу́ток], [оду́жати], [обслу́га], [пробу́ти], [розду́мати]; у ряді суфіксів: [красо́ту], [рвону́ти], [трусону́ти].

Перед складом з наголошеним **[i]** нахил **[o]** до **[y]** менш виразний: [го(у)л'і́йка], [по(у)р'і́є], [то(у)б'і́], [до(у)ї́їти], [хо(у)д'ім(о)]. Малопомітний нахил **[o]** до **[y]** перед наголошеним складом з **[i]** у словнику не позначається.

Сильне наближення ненаголошеного **[o]** до **[y]**: [зуо́зул`а], а то й заміна **[o]** звуком **[y]**: [зузу́л`а], вимова **[o]** з нахилом до **[y]** в будь-якій позиції: [коу́рва], що спостерігається в говорах південно-західного наріччя, не відповідає літературній нормі.

4. Звук **[y]** вимовляється чітко в усіх позиціях: [кучу́гура], [будóвоју], [л'уді́на]. Ненаголошений **[y]** після голосного перед приголосним може ослаблюватися до нескладотворчого: аудиторі́я [аудиетóр'і́ја].

5. Голосний **[i]** вимовляється чітко як звук переднього ряду і високого ступеня підняття язикової спинки: [д'і́д], [с'і́но], [с'і́л`с'кíї]. Так вимовляється й **[i]**, що походить з **[o]**: [н'і́ж], [с'і́к], [с'т'і́л], [пос`т'і́їниї], [н'і́є], [бол'і́т], [брат'і́у], [ві́л], [б'і́к], [в'і́н]; також **[i]** в закінченні називного відмінка множини прикметників, дієприкметників, числівників, займенників: [га́рн'і́], [здорóві'і́], [бра́тов'і́], [бі́т'і́], [дрóг'і́], [на́ш'і́]; звук **[i]** на межі слів та частин аббревіатур: [д'і́д і ба́ба], [ф'і́нінспéктор].

Вимова у відзначених позиціях замість **[i]** звука **[u]**: [ни́ж], [си́к], [сти́л], [пості́їниї], [ни́г], [болі́т], [браті́у], [вил], [бик], [вин]; [га́рни], [здорóви], [бра́тови], [бі́ти], [дрóги], [на́ши]; [д'і́д и ба́ба], [ф'і́нінспéктор], характерна для частини говірок північного наріччя, є порушенням

літературної норми.

Виразно вимовляється **[i]** й на початку слова: *[і́скра]*, *[і́спієт]*, *[і́сто́та]*, зокрема й після прийменника на приголосний: *[вѐ́ і́скри]*, *[з і́скри]*. Однак у деяких словах наголошене початкове **[i]** наближається у вимові до **[u]**: *[і́нод'і]*, *[і́нколи]*, *[і́ншиі]*, *[і́нде]*.

З наближенням до **[u]** вимовляється також **[i]** в закінченнях називного й орудного відмінків однини та непрямих відмінків множини прикметників м'якої групи та порядкового числівника *третій*: *[сúн'іуі]*, *[беизкра́жіуі]*, *[трéт'іуі]*-називний відм. чол. роду; *[сúн'іум]*, *[беизкра́жіум]*, *[трéт'іум]*-орудний відм. однини чол. й середн. роду; *[сúн'іух]*, *[беизкра́жіух]*, *[трéт'іух]* - родовий і місцевий відм. множини; *[сúн'іум]*, *[беизкра́жіуми]*, *[трéт'іум]*-давальний відм. множини; *[сúн'іуми]*, *[беизкра́жіуми]*, *[трéт'іуми]*-орудний відм. множини.

Так само вимовляється **[i]** в закінченнях присвійних займенників *мій*, *твій*, *свій*: *[мо́їум]* - орудний відм. однини; *[мо́їух]* - род. і місц. відм. множини; *[мо́їум]*-дав. відм. множини; *[мо́їуми]*-орудн. відм. множини.

Без нахилу до **[u]** вимовляється **[i]** тільки в закінченнях місц. відм. однини чол. й середн. роду у *[сúн'ім]*, *[беизкра́јім]*, *[трéт'ім]*, *[мо́јім]*; дав. й місц. відм. жіночого роду: *[сúн'ії]*, *[беизкра́јії]*, *[трéт'ії]*, *[мо́јії]* та наз. відм. множини: *[сúн'і]*, *[беизкра́јі]*, *[трéт'і]*, *[мо́ј'і]*.

Після **[i]** широку вимову **[i]** маємо в ряді суфіксів: *[кра́жіуна]*, *[геуро́жіун'а]*, *[вóжіун]*, *[гнóжіушче]*, *[виебóжіустиі]*, *[мар'і́жіун]*, *[гóжіути]* та ін. Основна форма цих суфіксів **-ИН(А), -ИН(Я), -ИН, -ИЩЕ(Е), -ИСТ(ИЙ), -ИН, -И(ТИ)**. Під впливом **[i]** звук **[u]**, що є в основі цих суфіксів, звужується до **[iu]**.

6. Голосний **[e]** чітко, виразно вимовляється під наголосом як звук переднього ряду і середньо-низького підняття: *[сте́жка]*. Артикуляція його, на відміну від **[i]**, легка, ненапружена.

Вимова наголошеного **[e]** із значним наближенням до **[u]**: *[сту́єжка]*, відома в говірках, є грубим порушенням літературної норми.

Виразно звучить **[e]** і в побічнонаголошених складах: *[те́плотéхн'іка]*.

Не втрачає своєї якості звук **[e]** також в окремих ненаголошених позиціях, а саме:

а) на початку слова після паузи: *[еква́тор]*, *[екра́н]*, *[епóха]*;

б) коли є закінченням слова: *[мо́ре]*, *[по́ле]*, *[га́рне]*, *[те́пле]*, *[да́не]*, *[ші́те]*, *[пе́рше]*, *[п'я́те]*, *[ко́жне]*, *[ус'а́ке]*, *[дру́же]*, *[бра́те]*, *[пі́ше]*, *[клі́че]*, *[ві́јде]*, *[в'із'ме]*;

в) у закінченнях іменників: *[го́стев'і]*, *[товáриєшеві]*, *[кра́жеві]*, *[го́стем]*, *[товáриєшем]*, *[кра́јем]*, *[се́рцем]*, *[мо́рем]*, *[до́леју]*, *[ка́шеју]*, *[те́слеју]*;

г) коли виступає сполучним звуком у складному слові, перший компонент якого має побічний наголос: *[бóдлезаспокі́лиєві]*.

В інших ненаголошених позиціях **[e]** наближається у вимові до **[u]**. Перед наголошеним

складом з **[ij]**, **[u]**, **[y]** це наближення більше: *ведіть* [виед`іт`], *веди* [виед́у́], *веду* [виед́у́], а перед складом з **[o]**, **[a]**, **[e]**-менше: *VELO* [вeлл́о], *вела* [вeлл́а], *веде* [вeлд́е́].

У ряді випадків ненаголошене **[e]** і перед наголошеними **[ij]**, **[u]**, **[y]** вимовляється без значного нахилу до **[u]**, зокрема в префіксах **БЕЗ-**, **ПРЕ-**: [бeлзв́ух`іднiй], [прeлм́удрiй]; у заперечній частці-префіксі **НЕ-**: [нeл`і́снiй]; перед **[p]** у межах складу [пeлрл́уна]; після голосного в словах іншомовного походження: [пoeлт́ічнiй]; тоді, коли виступає в ролі сполучного звука в складних словах: [вoлeлл`убнiй].

На вимову ненаголошеного **[e]** впливає також сусідство м'яких приголосних, які звужують його вимову. Цей вплив найвідчутніший при обочіному сусідстві таких приголосних, особливо **[ij]**. Після **[ij]** перед дальшим м'яким приголосним голосний **[e]** вимовляється як **[ui]**: *армієць* [арм`і́уіц`], *європєць* [jеу́рoпé́уіц`], *індієць* [ін`д`і́уіц`], *засвоєння* [засвóуін`а], *змагаєшся* [змагáуіс`а], *змагається* [змагáуіц`а].

7. Голосний **[u]** чітко, виразно вимовляється під наголосом як звук переднього ряду і високо-середнього підняття, проміжний між **[ij]** й **[e]**: [т́ухo], [х́утрa], [мi], [сiн], [н́ува]. Твориться він легко, без напруження. Дуже напружена його вимова, значно обнижена артикуляція, близька до **[eu]** або **[e]**: [т́éухo], [х́éтрa], вимова його як **[ы]**: [мы], [сын]-усі ці відмінності у вимові **[u]**, властиві окремим південно-західним говорам, є відступом від літературної норми. Не становить загальноприйнятої норми і вузька та підвищена вимова типового **[u]**, характерна для північних говорів: [миі], [н́уіва]; [міи], [н́уіва].

Виразно чується звук **[u]** також:

а) у побічнонаголошених складах: [ш́ірокoр`áдна];

б) у ненаголошеній позиції перед **[ij]**, що стоїть у кінці слова або перед наголошеним складом з **[u]**: [жв́а́уі], [др́угіі], [в́уліі]; [прiі́т́у], [кiі́ќу];

в) у ненаголошеному закритому складі закінчення слова: [д́обрих], [б́утих], [п́ерших], [ќожних], [д́обрим], [б́утим], [п́ершим], [ќожним], [н́осиш], [н́осит`], [н́осим].

Без помітного нахилу до **[e]** чується ненаголошене **[u]** у формі 2-ої особи однини наказового способу дієслів I дієвідміни: [в́у́їди], [в́у́три], [в́у́пхни]. У решті випадків ненаголошений голосний **[u]** кінцевого відкритого складу звучить із незначним наближенням до **[e]**: [свoбóди(е)], [завóди(е)], [пол`áми(е)], [рóбити(е)], [б́ули(е)], [зрад`і́уши(е)], [нав`і́ку(е)]. Цього малопомітного нахилу словник не фіксує.

В інших ненаголошених позиціях **[u]** вимовляється з помітним наближенням до **[e]**, зокрема й те **[u]**, що стоїть у відкритому складі особового закінчення дієслова: [н́оси́емо], [н́оси́ете], [си́єди́ємó].

З найбільшим нахилом до **[e]** звучить **[u]** перед наголошеним складом з **[e]**: *живе* [жe`в́е], *сидите* [си́єдeу́тe]. Проте **[u]** в ролі сполучного звука в складних словах, де першим компонентом є числівник, перед складом з наголошеним **[e]** вимовляється з незначним наближенням до **[e]**: [п́јати́e`д́ен:у́і].

Перед наголошеним складом з [a] наближення [u] до [e] також значне, але не таке сильне, як перед [e]. Тому в словнику позначаємо вимову цього [u] знаком [ue]: [ч_ие́та_{ти}].

Перед наголошеними складами з [o], [y], [u], [i] звук [u] виступає з невеликим нахилом до [e]: [жи_ело́], [жи_ев_{у́}], [жи_ев_{у́}], [жи_ев'і_т'].

8. На вимову ненаголошених [e], [ǔ] впливає темп мовлення. У прискореному темпі вони ще більше зближуються один з одним: [же_ве́], [же_ла́], [сво_бо́ди_е], [заво́ди_е], [бра_та́ми_е], [ро_бу́ти_е], [бу́ли_е], [нав'і_{ки}е], [зра_д'і_уши_е].

9. Зближення, змішування і нерозрізнювання [e], [u] в ненаголошених позиціях-одна з найхарактерніших рис українського вокалізму. Слова в парах мене [ме_не́] і мене [ме_не́], наведу [на_ви_еду́] і на виду [на_ви_еду́] вимовляються абсолютно однаково. Вимова ненаголошених [e], [u] без помітної відміни від наголошених, властива північним говіркам, перебуває поза нормами літературної мови.

2. ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

1. Дзвінкі приголосні [б], [д], [з], [дз], [ж], [дж], [г], [г'] у кінці слова і в кінці складу перед глухим приголосним вимовляються дзвінко: [хл'і_б]. [го_ро́д], [ві_з], [ге_дз'], [н'і_ж], [га_нд_ж], [с'н'і_г], [ге_рл_іг']; [ге_ри_еб_{ки}], [об_чи_{сти}е_{ти}], [ге_р'а́д_{ка}], [в'і_дку_{си}ти], [ні_зка], [в'і_дса_{ди}ти], [ду́жка], [п'і_дж_ие́ф_{ни}], [до_с'а_гті].

Тільки в словах во_гко, ле_гко, кі_гті, ні_гті, ді_гтя_р звук [г], як правило, знеголошується. [во_гко] і нерідко оглушується: [во_хко]. Знеголошується також звук [д] у слові же_рд_{ка}: [же_рд_{ка}].

2. Звук [в] вимовляється дзвінко, ніколи не замінюється звуком [ф]: [ба_ре]. Навпаки, в кінці слова після голосного, в середині слова після голосного перед приголосним та на початку слова перед приголосним набуває більшої звучності і переходить у [ǔ]: [бра_{у́}], [по_уто_ри́ти], [уп_лі_{у́}].

Безголосий варіант [в], але без переходу в [ф] зустрічається тільки в кінці слова після двох глухих приголосних: [ви_еда_{у́}ні_цт_в].

3. Префікс **З-**, як і прийменник, перед глухими приголосними переходить у **С-**: зці_лити [с'ц'і_лі_{ти}], з ха_ти [сха́ти].

4. Префікс **РОЗ-** перед глухими приголосними у швидкому і нормальному темпі вимовляється як **РОС-**: розка_зати [роска_за́ти]. Перед [с] здебільшого зберігається форма із [з]: [розсі_пати]. У повільному темпі звучить **РОЗ-**: [розка_за́ти].

5. Префікс **БЕЗ-** перед глухими у повільному і нормальному темпі вимовляється як **БЕЗ-**: [бе_зпéка]. У швидкому-як **БЕС-**: [бе_{ис}пéка].

6. Глухі приголосні перед дзвінками шумними в середині слів вимовляються як відповідні дзвінки: бо_роть_ба [бо_род'ба́], во_кзал [во_гза́л]. Також у тісних словосполученнях: о_{сь} де [о́з'де], хо_ч би [хо_джбу́].

7. Сполучення літер **дж** вимовляється як один звук **[дж]**. Твориться він так само, як **[ч]**, тільки з участю голосу: *джерело* [джеиреило́], *буджу* [буджу́]. На межі префікса і кореня правописне **дж** вимовляється як два звуки: [в`д-жуема́ти] → [в`джжуема́ти]. Звук **[дж]** тут виник із **[д]** внаслідок уподібнення.

8. Сполучення літер **дз** звучить як один приголосний **[дз]**. Твориться він так, як **[ц]**, але з участю голосу: *дзеркало* [дзеркало́], *кукурудза* [кукурдза́]. На межі префікса і кореня правописне **дз** вимовляється як два окремих звуки: [п`д-звітни́ї] → [п`дззвітни́ї]. Звук **[дз]** тут постав із **[д]** унаслідок асиміляції.

9. Звук **[з]** в українській мові дзвінкий, гортанний (власне, глотковий), фрикативний приголосний: [голова́], [дорога́], [говори́ти].

10. Твердо вимовляється літературний **[л]** в кінці слова та перед приголосним: [віл], [полк], також перед голосними **[а]**, **[о]**, **[у]**: [клас], [блок], [клуб]. У цих же позиціях **[л]** виступає і м'яким. На письмі його м'якість позначається літерами **ь**, **я**, **ю**: *біль*, *пильнувати*, *льох*, *лякати*, *люди*. Перед **[і]** звук **[л]** вимовляється м'яко: [л`ікар], [л`ізти].

Перед голосними **[е]** та **[у]** поширена трохи пом'якшена (але не м'яка) вимова **[л]**: [ел`ектриека], [л`йхо]. Цю середню між твердою і м'якою вимову словник не фіксує: [електриека], [лихо].

М'яка вимова **[л]** перед **[е]**: [ел`ектриека], [л`екци́їя] є грубим порушенням літературної норми.

11. Губні приголосні **[б]**, **[п]**, **[в]**, **[м]**, **[ф]** майже завжди тверді: [др`іб], [сип], [с`ім], [верф]. Напівпом'якшеними вони виступають у позиції перед **[і]**: [біб], [піл], [він], [мії], [фігура], у словах типу [с`вато], [ц`вах], [дз`вакнути] та в деяких іншомовних словах: [буро́], [пурé].

12. Звук **[ф]** відомий лише в словах іншомовного походження, [факт], [форма], [ареифмéтиека]. У діалектному мовленні цей звук часто замінюється двома звуками **[хв]** або одним **[х]**: [хвакт], [хворма], [хорма], [ареихмéтиека]. Спостерігається в говірках і зворотне явище - усталене звукосполучення **[хв]** вимовляється як **[ф]**: [фул`а], [фіртка], [ф`іст], [фороба]. Такі заміни не допускаються літературною мовою.

13. Приголосні **[з]**, **[к]**, **[х]**, **[г]**, як правило, тверді: [зічка], [кілием], [хітриї], [гігнути], [зін`ії], [кел`ма], [хекати], [гедз`], [дороги́ї], [важкії], [злухії] (ч. р.), [дорогé], [важкé], [злухé], [беириегі], [думкі], [пастухі], [їти]. Напівпом'якшені вони тільки перед **[і]** та в окремих запозичених словах: [зірко], [кінéц`], [хіба́], [кувéт].

14. Шиплячі **[ч]**, **[дж]**, **[ш]**, **[ж]** в українській літературній мові тверді: [ча́ша], [чиета́ч], [чу́чеило], [чу́шчеини́ї], [джем], [меша́], [лоша́]. Напівпом'якшені вони в позиції перед **[і]** та в деяких словах іншомовного походження: [о́чі], [това́риеші], [ножі́], [журі́]. Подовжені шиплячі частіше вимовляються також напівпом'якшено: [клоч:а], [під:аш:а], [збіж:а].

Пом'якшена вимова шиплячих перед **А** дієслівного закінчення 3 особи множини: [біж`ат`], [криеч`ат`], а також в іменниках середнього роду типу *лоша*: [лоша́], [курча́], властива окремим говорам, не відповідає літературній нормі.

15. Приголосний **[ц]** у літературній мові здебільшого м'який: [молоде́ц], [вúлиць`а], [револúц`іја], [ц`амриєна]. Твердий він завжди перед **[е]**, **[у]**: [цéгла], [цим], а також у запозичених словах [цáриєна], [плац], [палáц], [абзáц] і окремих вигуках: [бац], [клац].

16. Звук **[р]** постійно твердий у кінці слова й складу [в'йчáр], [челтвéр], [базáр], [комáр], [л'ікар], [сухáр], [з`вір], [тхір]; [вєирбá], [вэрху], [гиркúї], [мóрква]. М'яка вимова **[р]** у цих позиціях: [базáр], [л'ікар]; [вэр`ху], [мóр`ква], а також перед **[а]** в деяких словах: [квартúр`а], [комóр`а], [гр`ад], [р`ама] є діалектною, ненормативною.

На початку складу перед **[і]**, звуками **[а]**, **[у]**, **[о]**, що графічно передаються буквами **Я, Ю** та сполученням літер **ЬО**, приголосний **[р]** вимовляється м'яко: [р`івєин`], [р`іг], [зор`á], [пор`áдок], [р`абúї], [гр`укати], [вар`у], [утр`óх]. Тверда вимова **[р]** у цих позиціях: [риг], [зорá], [бúра], [порáдок], [вар`у], [говору], [л'ікару], [утрóх], властива багатьом говорам, у літературному мовленні не допускається.

У кінці слова після глухого приголосного звук **[р]** знеголошується: [теиáтр].

17. Приголосні **[ð]**, **[т]**, **[н]**, **[л]**, **[з]**, **[с]**, **[ц]**, **[ð]** можуть пом'якшуватися в усіх позиціях: [ð`ад`ко], [бад`óриї], [м`ð], [т`ул`пáн], [мит`], [н`án`ка], [к`ін`], [л`ут`], [б`іл`], [з`ат`], [лаз`], [с`удú], [в`іс`], [ц`áц`ка], [м`іц`], [гедз`]. Найм'якшими є **[ð]**, **[т]**, **[н]**, **[л]**. Звуки ж **[з]**, **[с]**, **[ц]**, **[ð]** - тільки пом'якшені.

18. Приголосні **[ð]**, **[т]**, **[з]**, **[с]**, **[ц]**, **[л]**, **[н]** перед **[і]**, вимовляються здебільшого м'яко: [сиєн`іў], [пóд`іл], [з`ір], [л`ії], [с`іл`], [рáд`існїї], [зеилéн`і], [сúт`і], [бúт`і]. Проте в цих позиціях можлива також тверда їх вимова: [сиєніў], [сіл`], [рáдіснїї], [зеилéні] і напівпом'якшена: [сиєніў], [сіл`], [рáдіснїї], [зеилéні]. З метою нормалізації вимови цих приголосних перед **[і]** з **[о]** словник рекомендує тільки м'який варіант.

19. Твердо вимовляються зубні приголосні на межі частин аббревіатур та на стику слів [пéдінстиєтúт], [брат і сєлстрá], а також звичайним темпом на межі префікса і кореня: [бєлзімéн:уї].

20. Приголосні **[з]**, **[с]**, **[ð]**, **[ц]**, **[н]**, **[л]**, **[ð]**, **[т]** перед м'якими цієї ж групи вимовляються м'яко: [кúз`н`а], [с`н`іг], [молодзц`і], [миєц`і], [рад`án`с`кїї], [г`іл`ц`і], [ð`н`і], [ð`л`а], [пúт`н`і], [т`л`ітї], але: на [вóлз`і].

Звуки **[ð]**, **[т]**, **[з]**, **[с]** перед кінцевим м'яким основи прикметників твердої групи у формах давального й місцевого відмінків однини та називного відмінка множини переважно не пом'якшуються: [нарóдн`ії], [пáмјатн`ії], [óбразн`ії], [барвúст`ії]; [нарóдн`і], [пáмјат`і], [óбразн`і], [барвúст`і]. Хоч тут можлива і м'яка вимова: [нарóд`н`ії], [пáмјат`н`ії], [óбраз`н`ії], [барвúс`т`ії], [нарóд`н`і], [пáмј`ат`н`і], [óбраз`н`і], [барвúс`т`і].

Приголосні **[з]**, **[с]**, **[ц]**, **[ð]** можуть пом'якшуватися і перед напівпом'якшеними губними: [з`вір], [с`вáто], [с`віт], [с`міх], [ц`вах], [ðз`вáкати].

Зубні в кінці префікса перед м'якими зубними звичайно не пом'якшуються: [бєлз`д`іјáл`нїї], [пíдл`ізти], [розд`агáти], [розл`ін`іјати], [розс`іјати], **але** [роз`áвити].

Пом'якшуються тільки префіксальний [д] перед [д'], [м'], [н']: [вд`ілу́ти], [над`т`ісувати], [п`д`німа́ти], також [д], [с] перед [с'], [ц']: [п`дз`істи], [вдз`ц`іла́], [с`ікти], [с`ц`іду́ти] та префікс С- перед [м']: [с`т`ісувати], [с`т`а́зувати].

21. Приголосні [м'], [д'] вимовляються без свистячого відзвуку: [т`існо],[мит`], [д`іло], [м`д`]. Вимова їх з призвуками [ц], [аз]: [т`ц`існо], [дз`іло] - не властива українській літературній мові. Лише в позиції після [с'], [з'] звуки [м'], [д'] мають відзвуки [ц], [аз]: [чис`т`ц`], [їзь`д`аз']. Цього відтінку вимови словник не фіксує.

22. Звук [д'] перед [д], а також шиплячими зберігає свою м'якість: [буд`де], [бу́д`чиї], [бу́д`шчо]. Також [м'] перед [м]: [тра́т`те]. Проте відома і тверда їх вимова в цих позиціях: [бу́д`е], [бу́джчиї], [бу́джшчо], [тра́т`е].

23. Подовжені приголосні, а також подвоєні в результаті збігу вимовляються як один довгий звук: [зна́н`а́], [об`у́ти].

Так само вимовляються і не закріплені орфографією подовжені приголосні: вітчúзна [віч:úзна], болітце [бол`іц:е], вінісши [він`іш:у], зжува́ти [ж:ува́ти], берешся [бе́рєс`а], бері́ться [бе́р'іц`а].

24. Унаслідок уподібнювання відбуваються такі зміни в звукосполученнях:

С + Ш → [ш:]: виріши [ві́р`іш:у]

З + Ш в середині слова → [жш]: вивіши [ві́віжши],

на початку слова → [ш']: зшити [ш:у́ти]

З + Ж → [ж:]: зжовкнути [ж:о́жкнути], безжалісний [бе́ж:а́л`існій]

З + Ч в середині слова → [жч]: безчесний [бе́жч`єсній], на початку слова → [шч]: зчистити [шч`істиєти]

З + ДЖ → [ждж]: з джерела [ждже́релá]

Ш + С' → [с']: милуєшся [миє́л'у́єс`а]

Ж + С' → [з'с']: зважся [звáз`с`а]

Ч + С' → [ц'с']: не морочся [морóц`с`а]

Ш + Ц' → [с'ц']: на дошці [дóс`ц`і]

Ж + Ц' → [з'ц']: на смужці [см'у́з`ц`і]

Ч + Ц' → [ц']: у хусточці [х'у́стоц`і]

На межі слів приголосні [ш], [ж], [ч] перед [с'], [ц'] не зазнають асимілятивних змін: [ваш`с`інок`іс], [де`ж`с`істи], [п`дкóр'увач`ц`іли`єні]

Д + С → [дзс]: *вїдступ* [вїдзступ]

Д + Ц → [дзц]: *вїдцуратися* [вїдзцура́ти ес`а]

Д + Ш → [дш]: *вїдшлифувати* [вїджил`іфува́ти]

Д + Ч → [д]: *вїдчинити* [в`джчи ені́ти]

Д + Ж → [джж]: *вїдживати* [вїджжи ева́ти]

Д + З → [дз]: *вїдзвук* [вїдззвук]

Т + С → [ц]: *братство* [бра́цтво]

Т + Ц → [ц:]: *коритце* [кори́ц:е]

Т + Ш у нормальному темпі мовлення → [чш]: *багатшати* [бага́чшати],

у жвавому мовленні → [ч:]: [бага́ч:ати]

Т + Ч → [ч:]: *квітчати* [кві́ч:ати]

25. При вимові відбувається також спрощення в групах приголосних:

НТ + СЬК → [н`с`к]: *студентський* [студе́н`с`киї]

СТ + СЬК у звичайному темпі → [с`к]: *туристський* [туре́с`киї],

у повільнішому → [с`с]: [туре́с`киї]

НТ + СТ → [нст]: *агентство* [аге́нство]

СТ + Ц' → [с`ц']: *артистці* [арту́с`ц`і], у старанній вимові → [с`ц`:]: [арту́с`ц`:і]

СТ + Ч → [шч]: *невістчин* [ниеві́шчие`н]

СТ + Д → [зд]: *шістдесят* [шізде́с`ат]

СТ + С → [с:]: *шістсот* [шіс`от]

26. Сполучення **ЧН** у деяких народно-побутових словах вимовляється як **ШН**: [сón`ашниї] *день*, [ја́шн`і] *круп*, [смашна́ ја́јешн`а], [пшиєні́шниї] *хліб*, [молóшна] *каша*.

3. ВИМОВА ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У ДЕЯКИХ ФОРМАХ

1. У дієслівних закінченнях третьої особи однини й множини теперішнього часу та другої особи множини наказового способу звук **[m]** вимовляється м'яко: [хóдит`], [рóбит`], [нóсит`],

`, [лeи́тíт`], [кpиeчúт`]; [хóд`ат`], [рóбл`ат`], [нóс`ат`], [гoвóр`ат`]; [хoд`ím`], [рoб`ím`], [нoс`ím`], [нeиc`ím`].

Тверда вимова **[m]** у цих позиціях: [хóдит], [рóбит], [хóд`ат], [рóбл`ат]; [хoд`ím], [рoб`ím], властива багатьом говорам, у літературній мові не допускається.

2. Відхиляється від літературної норми також вимова ненаголошеного закінчення

-ИТЬ без **[m]** та заміною **[u]** звуком **[e]** в третій особі однини дієслів II дієвідміни: [хóде], [нóсе], [гoвóре].

3. Вимова дієслів I дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу без закінчення **[je]**: [зна], [пие`тá], [с`дá] можлива лише в розмовно-побутовому мовленні та в мові художньої літератури.

4. У закінченні орудного відмінка однини іменників I відміни та прикметників жіночого роду вимовляється голосний **[y]**: [рукóју], [головиóју], [душе́iу], [молодиóју].

5. У закінченні орудного відмінка однини іменників м'якої і мішаної груп I та II відміни вимовляється голосний **[e]**: [дúнеју], [пpáцеју], [гáјем], [гр`úшеју], [товáриeшем]. Вимова тут замість **[e]** звука **[o]** зі збереженням пом`якшення попереднього приголосного: [дúн`oју], [пpáц`oју], [гáјом], [гр`ушоју], [товáриeшом], відома в багатьох говорах, не відповідає літературній нормі.

Правопис голосних

У складах із ненаголошеними голосними пишуться ті самі літери, що й під наголосом: *держу* (бо *одержати*), *тримати* (бо *отримувати*), *голубка* (бо *голуб*), *блищати* (бо *блискавка*).

Проте, зазначений спосіб не завжди можна застосовувати, тому слід запам`ятати й деякі інші правила вживання **Е, И, І, О** для позначення ненаголошених звуків.

Е пишемо :

а) у групах **-ЕРЕ-**, **-ЕЛЕ-** : *береза, велетень, очерет*;

б) якщо при змінюванні неясний звук випадає: *серпень* (серпня), *палець* (пальця);

в) коли ненаголошений голосний знаходиться в корені слова і чергується з нулем звука і звуком **И**: *виберу – вибрати, вибирати*.

И пишемо :

а) у групах **-РИ-**, **-ЛИ-** між приголосними: *кривавий, глибокий*;

б) у корені дієслів, якщо неясний звук стоїть перед наголошеним суфіксом **-А-** : *вибирати, збиратись*;

в) у словах з **-ИЙ-** : *шия, чий, вий, пий*;

г) у закінченнях слів після **Г, К, Х** : *руки, ноги, пастухи*;

д) у закінченнях дієприслівників: *бачачи, купивши, кажучи*.

І пишемо :

а) на початку слова: *ім`я, інший, істина*;

б) якщо **І** чергується з **О** або **Е**: *шість – шести, вечір – вечора, камінь – каменя*;

в) у закінченнях іменників у називному відмінку множини після шиплячих: *миші, слухачі, очі*;

г) після суфікса **-ЕЦЬ-** іменників у називному відмінку множини: *пальці, хлопці, кінці*;

г) у словах, що закінчуються на **-ЯР** та означають рід занять: *школярі, теслярі, каменярі*.

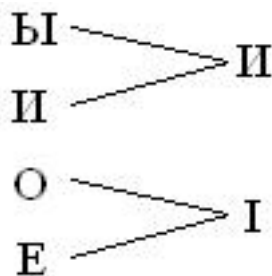
Інколи, щоб з`ясувати, яку літеру слід писати, треба слова зіставити зі спорідненими словами російської мови.

Де в російській мові в основі незапозиченого слова виступає **И** або **Ы**, там в українській пишемо **И**: *риба* (рос. *рыба*), *кислий* (рос. *кислый*).

Буква **І** пишеться, якщо в російському слові їй відповідає **О** або **Е**: *кінець* (рос. *конец*), *вічність* (рос. *вечность*).

Запам`ятайте схему:

рос. укр.

Про написання голосних у суфіксах та закінченнях див. відповідний розділ.

4. ЧЕРГУВАННЯ Е-О ПІСЛЯ ШИПЛЯЧИХ, ДЖ ТА Й

Е пишемо :

після **Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й** перед м'якими приголосними, а також перед складами з **Е** та **И**: *женити, джерело, увечері*.

О пишемо :

після **Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **А, О, У** та **И**: *бджола, вечори, чотири, шостий*.

О також пишеться :

а) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ОСТ(І)**: *меншості, свіжості*;

б) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі, на бджолі; щоці, на щоці*;

в) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників, займенників та числівників жіночого роду: *гарячої, нашої, першою*;

г) у похідних словах типу *вечорів, чорніти, чорнило* тощо.

5. ЧЕРГУВАННЯ О-А В ДІЄСЛІВНИХ КОРЕНЯХ

Пишемо О,

якщо дієслово позначає тривалу дію або одноразову, закінчену: *гонити, котити, ломити*.

Пишемо А,

якщо дієслово позначає повторювану, багаторазову дію: *ганяти, качати, ламати*.

6. БУКВОСПОЛУЧЕННЯ ЙО, ЇО

ЙО пишеться:

а) після голосного та на початку слова: *чийого, Йосип, його, завойовник*;

б) після приголосного, переважно на початку складу: *курйоз, батальйон, серйозний, мільйон, Воробйов*.

ЇО пишеться:

після приголосного для позначення м'якості приголосного перед **О**: *льон, третього, Журавльов, всього*.

7. АПОСТРОФ

Апострофом позначається роздільність вимови **Я, Ю, Є, Ї** та попереднього твердого приголосного.

Апостроф пишеться перед Я, Ю, Є, Ї:

1. Після **Б, П, В, М, Ф**: *В`ячеслав, здоров`я, п`ять, риб`ячий, солов`ї*.

Щоб легше було запам`ятати ці губні приголосні, вивчіть допоміжну фразу: «**Мавпа Буф**».

Якщо перед губним приголосним звуком є інший приголосний (крім **Р**), який належить до кореня, то апостроф не пишемо: *свято, тьмянний, маплячий*.

2. Після **Р**, що стоїть у кінці складу: *матір`ю, бур`ян, довір`я*.

3. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *під`їхати, дит`ясла, пів`яблука*.

4. Після **К** у власних назвах типу *Лук`ян* та похідних від нього: *Лук`янівка, лук`янівський* тощо.

8. ПОЗНАЧЕННЯ М`ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ

М`який знак пишеться:

1. Після м`яких **Д, Т, З, С, ДЗ, Ц, Л, Н** у кінці слова та складу: *мідь, кризь, гедзь, міць, батько*.

Щоб запам`ятати приголосні, після яких пишемо м`який знак, запам`ятайте допоміжну фразу: «**Де ти з`їси ці лини**».

2. Після м`яких приголосних у середині складу перед **О**: *дзьоб, сьогодні, третього, останнього*.

Зокрема, м`який знак пишеться:

а) після **З, С, Ц**, у суфіксах **-ЗЬК-, -ЦЬК-, -СЬК-**, наприклад: *запорізький, козацький, людський* і т.ін;

У словах *дерзкий, різкий, ковзкий* та подібних м'який знак не пишемо, оскільки тут **З, С**, разом з **К** не творять суфіксів **-ЗК-, -СК-**;

б) після **Н** у суфіксах **-ЕНЬК-, -ОНЬК-, -ЕСЕНЬК-, -ІСІНЬК-, -ЮСІНЬК-**: *серденько, голубонько, малесенький, тонюсінський*;

в) після **Л** перед наступним приголосним: *рибальство, суспільство*;

Не ставимо м'який знак після **Л** у групах **-ЛЦ-, -ЛЧ-**, коли вони походять з **-ЛК-** : *галка – галці, Наталка – Наталчин, але Галька – Гальчин*;

г) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *стань, станьте, робить, роблять, виходьте*; у дієсловах перед часткою **-СЯ- (-СЬ-)** м'який знак зберігається: *будують – будуються*;

д) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду I відміни м'якої групи та середнього роду на **-НН(Я), -Ц(Е)** II відміни: *пісень, робітниць, знань, сердець*.

М'який знак не пишемо :

1. Після **Н** перед **Ж, Ч, Ш, Щ** та суфіксами **-СТВ(О), -СЬК(ИЙ)**: *інженер, тонший, менший, кінчик, громадянський, але: бриньчати, доньчин, няньчити*.

2. Після **Р** у кінці складу або слова: *секретар, вірте, кобзар, Харків*.

3. Після м'яких приголосних, окрім **Л**, якщо за ними йдуть інші м'які приголосні: *щастя, свято, радість*.

Винятки: тмяний, різьбяр і похідні від них.

4. Між подовженими м'якими приголосними: *життя, ллється, ніччю, приладдя, відкриття*.

5. Після **Ц** у деяких вигуках: *бац, клац, гоц*.

6. Після **Д, Н, Т** перед суфіксами **-ЧУК, -ЧИШИН, -ЧЕНКО** : *безбатченко, Іванчук, Дончишин*, але після **Л** пишеться **Ь**: *Васильченко*.

7. На межі частин складних числівників: *п'ятнадцять, шістдесят, дев'ятсот*.

Про вживання м'якого знака в словах іншомовного походження та власних назвах див. відповідний розділ.

9. ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

В українській мові найбільш поширеними є чергування таких приголосних звуків:

Г-З-Ж (*нога - нозі - ніжка*),

К-Ц-Ч (*рука - руці - ручка*),

Х-С-Ш (*вухо - у вусі - вушко*).

У різних формах слова чи однокореневих словах ці звуки можуть замінювати один одного. Подібні чергування існують і в російській мові: *рука - ручной, носить - ношу*. Але між російською та українською мовами є цілий ряд суттєвих відмінностей.

В українській мові чергування відбуваються:

1. **В іменниках**, що стоять у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням **-І**:

Г - З (*книга – книзі*);

К - Ц (*наука – науці*);

Х - С (*кожух – кожусі*).

2. **У дієсловах** у 1 особі однини:

Г - Ж (*бігти – біжу*);

З - Ж (*казати – кажу*);

К - Ч (*текти – течу*);

Т - Ч (*платити – плачу*);

С - Ш (*писати – пишу*);

Д - ДЖ (*садити – саджу*);

ЗД - ЖДЖ (*їздити – їжджу*).

Зверніть увагу, що у дієсловах після Б, П, В, М, Ф («Мавпа Буф») м'який Л з'являється не тільки в 1 особі однини, як в російській мові (наприклад, любить - люблю), а й у 3 особі множини:

любити - люблять (рос. любят),

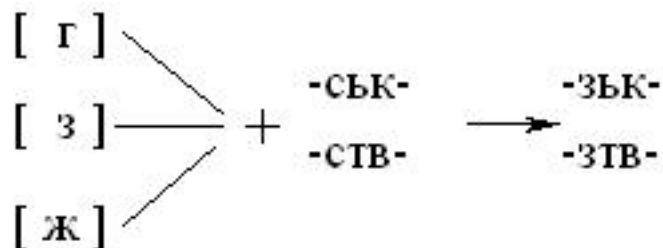

купити - куплять (рос. купят),
ловити - ловлять (рос. ловят).

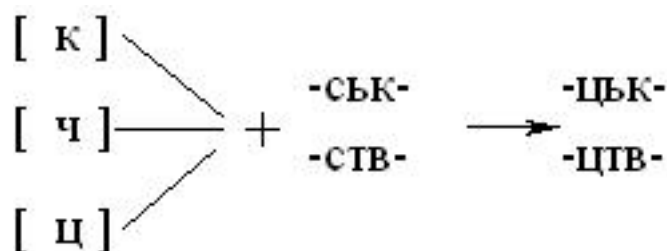
10. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ПРИ СЛОВОТВОРЕННІ

Процес утворення нових слів часто супроводжується зміною звуків, більшість яких позначається на письмі.

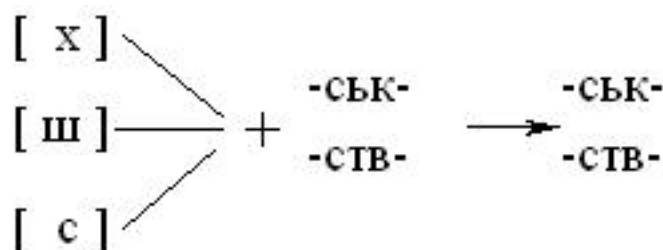
1. Зміна приголосних перед суфіксами -СЬК-, -СТВ-:

Наприклад: *Рига* - *ризький*, *Острого* – *острозький*, *Париж* – *паризький*, *боягуз* – *боягузтво*.

Наприклад: *кріпак* – *кріпацький*, *кріпацтво*; *ткач* – *ткацький*, *ткацтво*; *молодець* – *молодецький*, *молодецтво*.

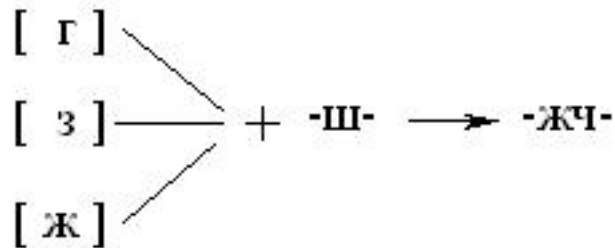
Наприклад: *товариш* – *товариський*, *товариство*; *Одеса* – *одеський*; *птаx* – *птаство*.

Увага! Зміни на письмі не передаються в словах іншомовного походження (Цюрих - цюрихський) та якщо іменники закінчуються на інший приголосний (наприклад: люд -

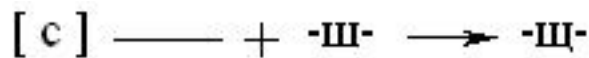

людський - людство).

2. Зміна приголосних перед суфіксом -Ш- :

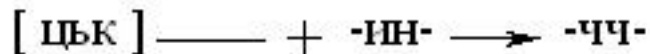

Наприклад: важкий – важчий, вузький – вужчий, дорогий – дорожчий.

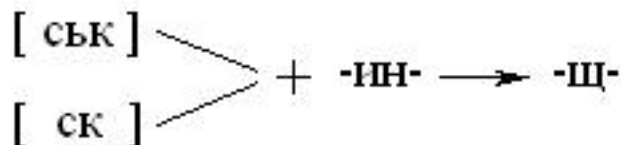

Наприклад: високий – вищий.

3. Зміна сполучень приголосних -ЦЬК-, -СЬК-, -ЗЬК-, -СК-, -ШК-

Наприклад: Донецьк – Донеччина, Турція – Туреччина.

Наприклад: Одеський – Одещина, віск – вощина.

11. СПРОЦЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

Спрощення - властивість української мови уникати збігу кількох приголосних, який може з'явитись при словотворенні.

У процесі мовлення один із приголосних, переважно середній, випадає і складна для вимови група приголосних спрощується.

Найчастіше спрощення відбувається у таких групах приголосних: **ЖДН - ЖН** (*тиж~~д~~ень – тижня*);

ЗДН - ЗН (*проїз~~д~~ – проїзний*);

СТН - СН	(обла <u>ст</u> ь – обла <u>сн</u> ий);
СТЛ - СЛ	(щас <u>т</u> я – щас <u>л</u> ивий);
ЗКН - ЗН	(бри <u>зк</u> ати – бри <u>зн</u> ути);
СКН - СН	(ти <u>ск</u> – ти <u>сн</u> ути);
СЛН - СН	(мас <u>л</u> о – мас <u>н</u> ий).

Винятки: зап`ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хворостняк, шістсот, шістнадцять, випускний, вискнуту, рискнути.

Не відбувається також спрощення у таких словах:

- іншомовного походження, напр., *контрастний, баластний*;
- у прикметниках із суфіксам **-СЬК-** та іменниках із суфіксом **-СТВ-**, утворених від іншомовних коренів, напр.: *студент – студентський, студентство*.

12. ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Подвоєння приголосних, що передається на письмі двома однаковими літерами, найчастіше виникає при збігу кінцевих і початкових літер різних частин слова:

- префікса і кореня: *оббігти, роззброєння, беззахисний*;
- префікса і префікса: *возз`єднання*;
- кореня або основи, що закінчується на **Н**, і суфікса, що починається на **Н**: *осінній, письменник*;
- основи дієслова минулого часу, що закінчується на **С** і частки **-СЯ** : *розрісся, трясся*;
- подвоєння є також у наголошених прикметникових суфіксах **-ЕНН-** і **-АНН-**: *здоровеннний, нездоланнний (але шаленнний, священнник)*.

Запам`ятайте! **Н** не подвоюється в дієприкметниках.

Щоб не помилятися в написанні прикметників та дієприкметників, слід запам`ятати, що **-НН-** пишемо в суфіксах **-ЕНН-** та **-АНН-**, якщо на суфікс падає наголос. Порівняйте: *несказаннний – несказанний, нескінченнний – нескінченний, нездійсненнний – нездійсненний*;

- кінця першої й початку другої частини складноскорочених слів: *міськком, військкомат*.

Подвоюється **Ч** в іменниках, утворених від прикметників на **-ЦЬК-**: *козаччина* (козацький), **але** *Галичина* (хоча галицький).

Подвоюються приголосні у словах *Ганна*, *лляний*, *овва*, *ссати*, *бовваніти* та у похідних від них.

Подовження – явище, притаманне українській мові (на відміну від російської).

Подовжуються приголосні **Д, Т, З, С, Ц, Л, Н, Ж, Ч, Ш**, якщо вони стоять між двома голосними:

- 1) в іменниках середнього роду: *знаряддя*, *колосся*, *знання*; **але** в назвах малих істот подовження немає: *гуся*, *каченя*, *теля*;
- 2) в орудному відмінку однини іменників III відміни: *сіль* - *сіллю*, *тіль* - *тінню*, *ніч* - *ніччю*;
- 3) у прислівниках перед **Я, Ю**: *зрання*, *навмання*, *спросоння*, *попідвіконню*, *попідтинню*;
- 4) у словах *Ілля*, *суддя*, *стаття*, *рілля*;
- 5) у дієсловах *ллю*, *лlesh*, *ллемо*, *виллю*, *наллю* тощо.

Запам'ятайте! Подовження не відбувається, якщо приголосний стоїть не між двома голосними:

життя - щастя

знання - знань

багаття - багать

Полісся - Поволжя

ніччю - жовчю

Практика

Практичні завдання до розділів 1-5

Вправа 1. Поставити слова в називний відмінок.

Учня, пальця, велетня, ранця, хлопця, перця, молодця, виконавця, майстра, січня, березня, квітня, червня, липня, дурня, пня, дня, стільця, горобця, гравця.

Вправа 2. Вставте пропущені літери. Поясніть свій вибір.

Зн...сти, кр...ниця, дж...р...ло, тр...мати, завм...рати, зм...вати, заст...лати, відд...рати, ч...р...да, л...ман, п...чатка, чорнобр...вий, м...тушня, д...р...вяний, л...дацюга, хв...лина, сх...лятись, пш...ниця, з...рнятко, б...р...зневий.

Вправа 3. Замініть назви населених пунктів так, щоб відбувалося чергування голосних.

Наприклад: *Харків - Харкова.*

Кишинів, Київ, Миколаїв, Кривий Ріг, Тернопіль, Львів, Канів, Чернігів, Ржищів.

Вправа 4. Вставте пропущені букви. Запишіть власні приклади прислів'їв та приказок.

Золото і в огн... бл...щ...ть. Держ... язик за зубам... . Кого шанують, того й в...личають. Л...дачий ївш... гріється, а робивш... мерзне. Раз оп...ч...шся, другий раз пост...р...жешся. Доброго тр...майся, поганого цурайся. Більше вір своїм очам, ніж чужим р...чам. Як голова с...віє, то чоловік мудріє. З малої хмар... в...ликий дощ буває. Хоч...ш їсти калач... – не с...ди на печ... .

Вправа 5. Доберіть самостійно 10 слів із голосними, які не можна перевірити наголосом.

Практичні завдання до розділу 6

Вправа 6. Перекладіть подані слова українською мовою. Зіставте їх написання.

Павильон, слеза, лётчик, майор, серьёзный, съёмка, миллион, бодрость, миллиард, синего, того, пенёк, сегодня, компаньон, бульон, Мозалёв, Псёл, Соловьёв, ледоход, Ёлкин.

Вправа 7. Утворіть чоловічі імена по батькові від поданих слів.

Василь, Аркадій, Віталій, Анатолій, Андрій, Юрій, Сергій, Валерій, Геннадій, Олексій, Тадей, Амвросій, Микола, Віктор, Олег, Семен, Сидір, Пилип, Володимир, Едуард, Павло, Максим, Петро, Іван.

Практичні завдання до розділу 7

Вправа 8. Поставте замість крапок, де потрібно, апостроф. Поясніть правопис.

Помор...янин, св...ято, сузір...я, вар...яг, від...їзд, реп...ях, п...ятдесят, з...ясовано, Солов...йов, дев...ятсот, хутор...янин, цв...ях, зів...янув, бур...як, бур...ян, м...ята, дзв...якнути, хлоп...ята, духм...яний, пор...ядок, без...язики, посер...йознішав, мавп...яча, при...їзд, між...ярусний, без...ядерний, перед...ювілейний, арф...яр, черв...як.

Вправа 9. Перекладіть слова українською мовою. Порівняйте особливості російських і українських відповідників.

Премьера, связать, соловьи, славянский, разъезд, Лукьянов, торфяной, племя, Заполярье, пол-яблока, имя, святой, мягкий, объявится, кровью, разъяснить, двухъярусный, семья, компьютер.

Практичні завдання до розділу 8

Вправа 10. Перепишіть слова. Замість крапок, де треба, поставте м`який знак; обґрунтуйте правопис.

Молот...ба, різ...ба, майбут...не, повір...те, слов`янс...кий, п`ят...ох, т...мяний, мален...кий, щас...тя, усміхаєт...ся, т...охкають, Хар...ків, Гал...чин, Натал...чин, князівс...кий, сіл...с...кий, стат...тя, степ..., ц...огорічний, л...ляний, камін...чик, їхн...ого, аптекар..., кавказ...кий, француз...кий.

Вправа 11. Перекладіть слова українською мовою і напишіть їх. Поясніть написання.

Конец, харьковский, меньший, направьте, миллион, павильон, ночь, серьезный, смесь, девочке, трема, седьмой, четырьмя, врач, внешнеэкономический, лен, количество, проверьте, исполнитель, испанский.

Вправа 12. Запишіть під диктовку прислів'я та приказки. Звірте написане. Поясніть орфограми.

Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.

Найменша пташка бажає мати своє гніздечко.

На низьке дерево і кози скачуть.

Сім раз одмір, а раз одріж.

Найменше діло – балакать.

Де любов у хаті, там люди багаті.

Близький лікоть, а не вкусиш.

Більше діла – менше слів.

Надувся, як ковальський міх.

Загордилася свиня, що об панський тин чухалась.

Вправа 13. Поставте іменники у родовому відмінку. Поясніть їх написання.

Друкарня, вчителька, їдальня, кулька, крамниця, жменька, матриця, бажання, пісня, місце, стайня, кільце.

Практичні завдання до розділів 9, 10

Вправа 14. Від поданих слів за допомогою суфікса **-ськ-** утворіть прикметники.

Ладога, Запоріжжя, Волноваха, Ірпінь, Іртиш, Кривий Ріг, Кременчук, інгуш, люди, казах, Буг, Полісся, Дрогобич, Калуш, Калуга, П'ятихатки, Чукотка, Звенигород, черкес, боягуз.

Вправа 15. Від поданих слів за допомогою суфікса **-ств-** утворіть іменники.

Співробітник, сумісник, будівник, селянин, товариш, суспільний, убогий, багатий, слідити, хлібороб, козак, заступник.

Вправа 16. Перекладіть російські слова українською мовою. Поясніть правопис.

Пражский, крепостничество, иракский, прусский, воронежский, кагарлыкский, збаражский, казанский, цюрихский, Рижский, братский, бахмачский, чикагский, калужский, волжский, ужгородский, овручский, гадячский, прилукский, Мадридский, одесский, ташкентский, туристский, французский, тбилисский, гигантский, кременчугский.

Практичні завдання до розділу 11

Вправа 17. Вставте, де треба, пропущені букви; обґрунтуйте написання слів.

Віс...ник, учас...ник, безвиїз...но, швидкіс...ний, турис...ський, навмис...не, захис...ний, буревіс...ник, зліс...ний, улес...ливий, влас...ний, кож...ний, жаліс...ливий, гіган...ський, корис...ний, радіс...ний, шіс...надцятий, шелес...нути, свис...нути, піс...ний, перехрес...ний, верес...нути, проїз...ний, облас...ний, пристрас...ний, пес...ливий, випус...ний, хвас...нути, тиж...невий, контраст...ний, чес...ний, тріс...нути.

Вправа 18. Від поданих іменників утворіть прикметники. Поясніть наявність або відсутність спрощення.

Якість, кількість, контраст, захист, щастя, лейборист, сучасність, форпост, масло, кістка, хвастати, честь, ненависть, випуск, доблесть, вартість, первісність, альпініст, об'їзд, почесь, безсмертя.

Вправа 19. Перекладіть подані словосполучення українською мовою. Підкресліть групи приголосних, в яких відбувається спрощення.

Громко свистнуть, стелить покрывало, студенческий билет, прозрачное стекло, бесстрастный оратор, пользуюсь солнцезащитными очками, абстрактное мышление, корреспондентский пункт, скоростная плавка стали, этот день помнит человечество, фашистские захватчики, безопасность труда, добросовестный ученик, доблестный труженик, подъездной путь, проездной билет, завистливый человек, журнал для юношества, полезный совет, областной совет, производственный процесс, участники форума.

Практичні завдання до розділу 12

Вправа 20. Поясніть наявність або відсутність подвоєння букв у словах.

Поділля, шерстю, беззаперечно, востаннє, розрісся, віддзеркалений, областю, ніжністю, Керчу, памороззю, вяззю, безсонний, ячмінний, сміття, вістря, теля, ягня, узбіччя, уміння, сумління, віддаль, оббити, обмити, розказати, роззброєння, нескінченний, тваринний, рослинний,

вирощений, відданістю, виллється.

Вправа 21. Поставте іменники в орудному відмінку однини. Обґрунтуйте написання.

Деталь, юність, блакить, сіль, почесть, ясність, повість, міць, любов, герань, мати, кров, даль, мить, свіжість, печаль, велич, паморозь, вічність, папороть.

Вправа 22. Поставте замість крапок, де треба, пропущені букви.

Запоріж...я, машин...ий, Закарпат...я, клун...я, без...акон...я, юн...ий, стат...ей, стійкіст...ю, маст...ю, передміст...я, качин...ий, зіл...я, порос...я, гран...ю, мудріст...ю, без...межніст...ю, перел...ється, займен...ик, шален...ий, священ...ик, спросон...я, оловян...ий, ріл...ею, суд...ів, вуал...ю, під...аш...я.

Вправа 23. Від поданих слів утворіть прикметники. Поясніть їх правопис.

Туман, ячмінь, полотно, кінь, ранок, спина, пісня, диван, орган, зміна, кабіна, без закону, овес, весна, день, без імені, не сказати, не вблагати, не відповідає, вовна, камінь, визнання, чуття, зібрати.

Вправа 24. Перекладіть українською мовою подані слова. Порівняйте правопис.

Мазью, Заполярье, рысью, гордостью, верфью, Обью, Приднепровье, смелостью, статья, знание, выльются, смертью, спиралью, Илья, платье, огненный, воссоединенный, нежностью, скатертью, взаимностью, счастье, листья.

